

Rapport från lättvandrad naturguidning - Vintervandring i Alby naturreservat den 14 januari 2022

Martina Kiibus

Vi fortsätter med föransmälan och begränsat deltagarantal även om det inte finns några tydliga restriktioner från regeringen. Till den här guidningen hade jag satt 25 som max, men det var 35 anmälda så jag gjorde ett överintag med tanken att det nog skulle bli några avhopp. Vilket det också blev, dels pga karantän, men framför allt pga rädsla för smitta. Så, totalt blev det 29 deltagare. Den yngsta deltagaren var tre år, sen var det från cirka 30 och uppåt. Ganska blandade åldrar även om de flesta var 60+. Info via program från tidigare guidningar, hemsidan, vänner och min facebook-sida Martina Kiibus Naturguide. De flesta hade varit med tidigare men det var också flera nya deltagare.

Temat för guidningen var vintern, hur våra växter och djur anpassar sig till vintern. Den fina snön hade tyvärr smält bort och det var galet blåsigt. SMHI hade varnat för över 20 m/s i byarna så jag var ärligt talat lite orolig. Det gick bra och kom nog aldrig upp i de vindstyrkorna men det var blåsigt. Och – snorhalt på sina håll, framför allt väster om Kolardammarna. Så vi fick ta lite alternativa vägar ibland och gå långsamt med små steg. Berättade också om kommunens fantastiska service med gratis broddar och uppmanade alla att hämta sig ett par. En deltagare hade sådana kommunbroddar och tog sig fram helt obehindrat på isgatorna! För oss andra gick det också bra, det tog lite längre tid ibland bara.

Vi samlades på busshållplats Öringe och gick in i Alby naturreservat. Berättade om själva reservatet och om guidningarna. Och – att våra vintrar blir allt mildare och varmare vilket ju är en effekt av klimatförändringen, något som märks mest ju närmare polerna man kommer.

Nästa stopp var en aspdunge, där vi tittade på hur man kan känna igen aspar på vintern och pratade om vilka utmaningar vintern innebär för våra växter och djur, dvs kyla, matbrist och torka. När det blir tjäle i marken kan växterna inte ta upp så mycket vatten de behöver, så för att inte förlora för mycket vatten så faller lövträd som aspar sina löv.

Fortsatte till Kolardammarna och berättade om deras funktion som dagvattenrenare och att dammarna också innebär en ökad biologisk mångfald i form av mängder av olika sländlarver, skalbaggar och snäckor som lever i vattenmiljön. Och – bäver! Det var en hel del bävergnag längs dammarna och på ön kunde man se dess hydda. Bävern i sig innebär också att det blir fler skalbaggar och växter i våtmarkerna. Eftersom det var vintertema fokuserade jag bäverpratet på hur de klarar vintern. De är så kallade samlare, dvs de lägger upp ett förråd på botten av sjöar eller dammar av aspar och andra träd som de kan äta av under vintern.

Vi fortsatte till den nedre dammen / våtmarken där en knipholk fick bli ingången till fågellivet i dammarna och vilka olika strategier fåglarna har för att klara vintern. Antingen stanna som gräsänderna eller flytta som knipan. Det som framför allt styr är tillgången på födan, dvs

fåglar som främst lever på insekter flyttar medan fröätare stannar. Knippan är en så kallad kortdistansflyttare, den flyttar bara precis så långt den behöver, ofta inte längre än till Danmark. Medan lövsångaren, t ex, är en långdistansflyttare som flyttar till Afrika, söder om Sahara. Berättade också om silvertärnan som har rekord i långflytt och flyttar ända från Arktis till Antarktis, en sträcka på 40 000 km! Det allt varmare klimatet innebär ett förändrat beteende hos flyttfåglarna. Studier visar att kortflyttarna kommer tillbaka allt tidigare, medan långflyttarna lägger ägg tidigare. En korp flög över oss, en av de fåglar som stannar kvar över vintern.

Nästa stopp var en myrstack. Berättade om myrornas fascinerande samhälle och att myror och andra insekter är växelvarma, dvs de har samma temperatur i kroppen som i omgivningen. Så de sover sig igenom vintern. Myrorna övervintrar under jord i klumpar så att de kan få lite värme från varandra. Vilket innebär att det är lätt för myrätare som gröngöling eller grävling att få sig en munsbit. Det var tydliga spår av just grävling som hade ätit här.

Vi gick vidare till utloppet av dammarna som kantas av grovstammiga aspar. Berättade om reningen i dammarna, hur mycket tungmetaller och näringsämnen som renats ur vattnet på dess resa från inlopp till utlopp. Och pratade om asparna och deras artrikedom, en enda asp kan vara hem till 600 olika arter! Visade också de fina asptickorna som klädde asparna.

Vi tittade också på en asp vars rötter var klädda med olika mossor som cypressfläta och husmossa. På mossan var det som en filt av filtlav. Tittar man på undersidan är det som ett ludd som hindrar uttorkning. Så pratade vi om hur det kommer sig att mossan är vintergrön. Dels är de ”duktiga” på att hålla fukt, dels fungerar snötäcket som ett våtvarmt täcke som håller både fukt och värme. När det finns ett snötäcke... I mossan växte stensöta som också är vintergrön, eftersom dess läderartade blad innebär ett skydd mot uttorkning. Vi tittade också på en gran och pratade om varför den är vintergrön, den har också ett vaxskikt som skydd, dessutom är dess blad inte lika stora och platta som lövträden, så det blir inte samma vätskeförlust.

Vi följde den meandrande Fnyskbäcken där bävern också har varit rätt flitig. Pratade om att det rinnande vattnet inte fryser lika lätt som stillastående vatten, så t ex strömstaren flyttar hit på vintern, där våra rinnande vatten inte fryser som norrlandsälvarna gör. Pratade också om hur viktiga livs- och spridningsmiljöer dessa meandrande vattendrag är för många vattenlevande växter och djur.

En död gran var full av unga klibbtickor, så snygga med sina orange-röda tillväxtzoner. Klibbtickorna pressar ut vatten ur granarna och torkstressar träden så att de till slut knäcks och lämnar fina högstubbar. De är också viktiga nyckelarter, dvs banar väg för många andra svampar och insekter som kräver inte bara död ved utan klibbtickerötad ved för att kunna leva. Med andra ord är klibbticka ett tecken på höga naturvärden.

Vi stannade också och tittade på en fantastisk dubbelstammad asp med otroliga fruktkroppar av aspticka. Även de visar på höga naturvärden eftersom de framför allt går på äldre levande aspar.

Nästa stopp var en ihålig asp i kohagen, där kattugglan bor. Flera deltagare hade frågat innan om de kunde få se trädet där den berömda ugglan bor och det fanns som en förväntan i gruppen: ”Martina, tror du vi kommer få se kattugglan?” ”Du har väl bokat in den nu?”. Jag gjorde mitt bästa för att säga att chansen var rätt liten, men – den var på plats! Tittade till och med ut ur sin håla som var alldeles solbelyst och fin. Hela tiden medan vi stod där tittade den lilla ugglan ut på oss, otroligt läckert. Alla såg den och tittade och fotade och förundrades. Jag berättade om kattugglan och hur viktigt det är med gamla ihåliga träd för den och våra andra hålhäckande fåglar. Kattugglan är en stannfågel och ett av de härligaste ljuden jag vet när vintern börjar övergå i vårvintern är just kattugglornas hoande.

Härifrån halkade vi oss vidare genom hagen till skogen och Sörmlandsleden. Flera talgoxar satt och tutade, ett härligt vårvinterljud. Väl inne i skogen stannade vi vid ett bestånd blåbär, som faller sina blad på vintern. Blåbärsriset är en viktig vinterföda för rådjuren, som ändrar sin diet som ett sätt att överleva vintern. Pratade om att vi borde lära oss av rådjuren och äta mer säsonganpassat och klimatsmart. Tipsade om WWF:s klimatpyramider, i korthet handlar det om att äta efter säsong och att radikalt minska köttintaget. Med andra ord, bli mer som rådjur: Ät säsonganpassat, ät vegetariskt och ekologiskt!

På en gammal gran var det fullt av små runda millimeterstora hål i barken, som orsakats av den lilla skalbaggen granbarkgnagare. Den gnager bara i barken, inte in i veden och dödar inte granen, men föredrar äldre granar och är därmed också ett tecken på skogens naturvärden. Jämförde med granbarkborren som ju borrar sig in i veden. Granbarkborren är dock sällan ett problem i naturskogar som Alby eftersom den inte gillar doften av löv, framför allt angriper torkstressade träd och det blir sällan så torrt i mossrika skogar, dess fiender rovkastklarna lever i de döda lågorna som det finns mycket mer av i naturskogar och att äldre granar kan kommunicera med varandra via rötterna och svamparnas rötter och på så sätt tala om att ett angrepp är på gång så att alla sätter igång och producerar försvarsämnen. Med andra ord, granbarkborren är inte det stora problemet utan det är vårt skogsbruk.

Vi gick upp lite i skogen till ett bestånd lingon som till skillnad från blåbär är vintergröna. Återigen pga dess vaxskikt på bladen som skyddar mot uttorkning. Här tittade vi också på några mossor, som väggmossa och kvastmossa, samt renlav.

Gick upp till en liten häll där det framför allt växte lingon och renlavar på marken istället för blåbär och mossa, en anpassning till att det är lite magrare och torrare. Och granarna hade ersatts av tallar som också klarar torka bättre. På en av tallarna växte det tallticka, en ticka vars fruktkroppar dyker upp först när tallen är minst 100 år gammal, oftast är den snarare över 150-200 år och ibland till och med äldre än så. Talltickan är en så kallad signalart, som signalerar höga naturvärden.

En bit inne i skogen pratade vi om skogens däggdjur och att deras sätt att anpassa sig till vintern är att få vinterpäls, ibland också med en vitare färg som kamouflage. Sammanfattade också de olika strategierna som djuren har för att klara vintern;

- samla mat som bäver och ekorre m fl
- vinterpäls som rådjur, hare, räv m fl
- sova som grävling och björn och grod- och kräldjur, myror, snäckor och andra växelvarma djur
- flytta som fåglar men även groddjur
- ställa om dieten som t ex rådjur

Så var vi framme vid Ahlstorp. Berättade om båtsmanstorpet och dess historia och tog en fikapaus. Deltagarna lyckades hitta någorlunda lä och kunde sprida ut sig. Det är så bra vid Ahlstorp för det finns gott om sittbänkar och husväggar att luta sig mot. Efter pausen pratade jag om hur fattigt och tufft livet i Ahlstorp var. Bad deltagarna fundera på hur torparna klarade vintern. Dvs de lade upp ett förråd, precis som bävern och ekornen. Och de (och vi) tar ju på oss varmare kläder, som vår motsvarighet till vinterpälsen. Numera tenderar vi ju också att flytta till varmare länder. Något som är ohållbart, iallafall om flytten sker med flyg. Samtidigt som livet i Ahlstorp var ohållbart ur andra perspektiv. Så utmaningen som vi måste förhålla oss till är att hitta ett sätt att leva som är hållbart, både ekologiskt, socialt och ekonomiskt. Och det måste ske snabbt. Det finns ingen planet B!

Vid Ahlstorp växte en fantastisk enbuske. Visade de gröna och blåa bären och berättade hur man skördade enen förr. I och med att bären är lätta att lagra var det också något man kunde lägga upp förråd av.

Härifrån gick vi vidare till groddammarna, som vi anlade 2017. Berättade om syftet med dammarna och grodornas amfibiska liv. Och hur groddjuren övervintrar. De letar upp någon frostskyddad plats på land och sover. En sömn som är mer som en dvala, jämfört med grävling och björn som sover och vaknar till under vintervilan. En effekt av det varmare klimatet är att dessa djur vaknar tidigare på våren än förr.

Nästa stopp var järnåldersgravfältet vid utegymmet. Ett av Albys bygravfält. Visade också Uddbys motsvarande gravfält. Detta vittnar om att trakten varit bebodd åtminstone sedan järnåldern, vilket också efterledet -by är ett tecken på. Det som hände på järnåldern var att det blev kallare vilket gjorde att människorna i Mälardalen blev mer bofasta, började stalla djuren och därmed började slå ängsmarker för att ha vinterfoder till djuren. Dvs det förändrade klimatet tvingade fram en förändrad livsstil.

Vi gick vidare till Alby friluftsgård, där jag berättade lite om gårdens historia. Avrundande guidningen här så att de som ville kunde gå in och fika eller ta sig tillbaka till sina bilar vid Öringe. Sammanfattade de olika strategierna som djuren och växterna har för att övervintra och hela guidningen. Pratade om att även om vintern innebär utmaningar för många så är det

minst lika problematiskt när vintern uteblir. Växterna behöver frövila och många växter och djur behöver ett skyddande snötäcke. Vi är helt enkelt anpassade till ett klimat där vintern ingår som en av årstiderna.

Trots blåsten och halkan var deltagarna som vanligt jättenöjda och glada över guidningen. En av de nya deltagarna sade efteråt till mig, att det inte bara hade varit en fantastisk guidning utan att det också var så trevliga deltagare. Och det stämmer verkligen, det brukar vara väldigt fin och inkluderande stämning på guidningarna. När jag frågade om höjdpunkten på guidningen svarade deltagarna unisont: ”Kattugglan!”